

УДК 81'373.612.2:008](100):81'276.6

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-213-60>

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КОНОТАТИВНИХ ЗНАЧЕНЬ КОЛЬОРАТИВІВ У РІЗНИХ КУЛЬТУРАХ СВІТУ

COMPARATIVE ANALYSIS OF CONNOTATIVE MEANINGS OF COLOURS IN DIFFERENT WORLD CULTURES

Шейн І. О.,

orcid.org/0000-0002-1850-8529*асистент кафедри прикладної лінгвістики
Національного аерокосмічного університету
«Харківський авіаційний інститут»*

У статті висвітлено порівняльний аналіз конотативних значень кольоративів на матеріалі фразеологізмів та сталих висловів в українській, англійській та німецькій мовах. Метою дослідження є виявлення спільних та відмінних лексичних конотацій кольоративів та з'ясування показника універсальності або культурної специфічності цих значень.

Актуальність теми зумовлена дедалі більшим інтересом до вивчення когнітивних аспектів кольоративів як лексико-семантичної групи та необхідністю глибшого розуміння мовної картини світу, що формується під впливом культурно-історичних чинників.

У роботі зосереджено увагу на фразеологічних одиницях та сталих висловах, до складу яких входять назви основних кольорів: білий, чорний, червоний, жовтий, зелений та синій. Кожен кольоратив детально розглянуто як носій обумовлених певною культурою асоціацій, символічних значень та соціальних оцінок.

Проаналізовано масив матеріалу української, англійської та німецької мов, що є репрезентативним для зазначених мовних систем. З'ясовано, що конотативні значення кольоративів здебільшого мають універсальний характер, проте у низці випадків вони є культурно-специфічними.

Зокрема виявлено, що білий колір має універсальну конотацію чистоти, невинності, тривоги, офіційності та смерті; чорний колір – небезпеки, печалі та горя; червоний колір – сорому, збентеження, гніву, небезпеки, сигналу попередження, важливості; жовтий колір – боягузтва, заздрості, радості, успіху; синій колір – емоційних та психічних станів, соціального статусу, явищ природи; зелений колір – молодості та недосвідченості, природи й життя, грошей та матеріальних благ, заздрості, позитивних змін.

Доведено, що кольоративи суттєвою мірою відіграють роль маркерів етнокультурних стереотипів, відтворюють цінності суспільства та виконують ідентифікаційну функцію у формуванні менталітету. Здобуті результати можуть бути використані у зіставній лінгвістиці, когнітивній лінгвістиці, етнолінгвістиці, лінгвокультурології, перекладознавстві та міжкультурній комунікації. Схарактеризовано перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: кольоратив, конотація, англійська мова, німецька мова, українська мова, міжкультурна комунікація, фразеологізм, порівняльний аналіз.

The article presents a comparative analysis of the connotative meanings of colours on the basis of phraseological units and established expressions in Ukrainian, English and German. The aim of the study is to identify common and distinctive lexical connotations of colour and to find out the indicator of universality or cultural specificity of these meanings.

The relevance of the topic is determined by the increasing interest in studying the cognitive aspects of colours as a lexical and semantic group and the need for a deeper understanding of the linguistic picture of the world formed as a result of cultural and historical factors.

The paper focuses on phraseological units and fixed expressions that include the main names of colours including white, black, red, yellow, green and blue. Each colour is examined in detail as a holder of culturally determined associations, symbolic meanings and social evaluations.

The article analyses an array of material from the Ukrainian, English and German languages, which is representative of these language systems. The article shows that the connotative meanings of colours are mostly universal, but in some cases they are culturally specific.

In particular, we found that white has a universal connotation of purity, innocence, anxiety, formality and death; black has a universal connotation of danger, sadness and grief; red has a universal connotation of shame, embarrassment, anger, danger, warning, importance; yellow represents cowardice, envy, joy, success; blue stands for emotional and mental states, social status, natural phenomena; green for youth, inexperience, nature, life, money, material goods, envy and positive changes.

The article proves that colours play a significant role as markers of ethno-cultural stereotypes, reproduce the values of society and perform an identification function in shaping the mentality. The obtained results can be used in comparative linguistics, cognitive linguistics, ethnolinguistic, linguacultural studies, translation studies and intercultural communication. The article outlines the prospects for further research.

Key words: colour term, connotation, English, German, Ukrainian, intercultural communication, phraseology, comparative analysis.

Постановка проблеми. Лексична конотація є багатовимірним явищем, яке відіграє вкрай важливу роль у процесі пізнання світогляду представників різних культур. Формування конотативних значень зазвичай відбувається під впливом соціально-політичних, економічних, історичних та географічних умов. Отже, до певної міри конотація є віддзеркаленням реалій суспільства, що становить суттєву цінність у вивченні специфіки національного мислення, свідомості та ціннісних орієнтирів.

Кольоративи як лексико-семантична група становлять особливий інтерес у контексті дослідження конотативних значень. Лексеми на позначення кольорів та їхніх відтінків несуть культурні та символічні значення, оскільки здатні викликати неосяжну кількість асоціацій, емоцій та переконань. Змістове навантаження у контексті соціальних явищ, психологічного стану та культурних стереотипів, які передають кольоративи, робить їх вагомим об'єктом для лінгвістичного аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливу роль у запровадженні поняття «кольоратив» або «колірний термін» як комплексного наукового терміна відіграли американський антрополог Б. Берлін та мовознавець П. Кей. Фахівці визначили явище «basic color term» як моносемантичну лексему, що не є дериватом та може бути застосована до багатьох об'єктів дійсності [1, с. 20].

Б. Берлін та П. Кей вважали, що колірна система розвивається за еволюційним принципом до того часу, поки у мові не сформується принаймні 11 основних кольоративів. Автори наголосили, що внаслідок контактів представників різних культур відбувається явище акультурації та зміни семантичних полів лексем на позначення кольорів [1, с. 25].

Суттєвий внесок у сучасне дослідження конотацій кольоративів зробив австралійський учений К. Аллан. Аналізуючи додаткові значення у контексті ортофемістичного, евфемістичного та дисфемістичного забарвлення, фахівець дійшов висновку, що вживання кольорів як дисфемізмів є вкрай поширеним явищем, а фігуральний зміст кольоративів ґрунтується насамперед на зоровому прийнятті та формує складні мережі конотацій [2, с. 5].

В українській мовознавчій науці суттєва роль у дослідженні кольоративів належить В. М. Манакіну, який зазначив, що «асоціативність, пов'язана з різними колірними позначеннями, може збігатися та різнитися у різних мовних культурах» [3, с. 74].

Значну увагу вивченню соціокультурних аспектів назв кольорів приділили вітчизняні фахівці, як-от С. М. Замашна, С. Ф. Соколовська, Л. Ю. Заїка, І. А. Скрязловська, Ю. І. Веклич, Д. В. Лінькова, Т. Ф. Семашко, А. В. Возняк, О. В. Олександренко.

Мета дослідження. Мета дослідження полягає в тому, щоб виконати зіставний аналіз лексичних конотацій кольоративів у різних мовах та культурах світу, зокрема в українській, англійській (британський і американський варіанти) та німецькій.

Основною ціллю дослідження є виявити, які додаткові значення передають назви кольорів у сталих висловах та фразеологізмах, та з'ясувати показник універсальності або культурної специфічності цих значень.

Виклад основного матеріалу. Американський мовознавець Л. Блумфілд був одним із перших, хто комплексно порушив питання щодо визначення поняття «конотація». Учений зауважив, що значення слова містить не тільки денотат, але й асоціативні та культурні елементи, які поступово формуються завдяки носіям мови. Фактично саме Л. Блумфілд сформулював сучасне визначення терміна «конотація» та зробив акцент на тому, що залежно від контексту й ситуацій існує варіативність змістового навантаження [4, с. 27].

Висновки мовознавця відбиваються у сучасному тлумаченні поняття «конотація» українського вченого М. П. Кочергана, який визначає конотацію як «додаткові семантичні та прагматичні особливості лексичного значення та значень інших мовних рівнів, які нашаровуються на їхній предметно-поняттєвий аспект» [5, с. 426].

У цьому контексті промовистою є думка В. М. Манакіна, який зазначив, що поміж різних лексико-семантичних груп кольоративи передають інформацію не тільки про фізичні властивості предметів, але й емоційне, оцінне та символічне навантаження [3, с. 161].

Кольоративи фіксують специфіку національного характеру та ментальності, оскільки конотативні значення цих лексем відтворюють найстійкіші та підсвідомі маркери світогляду, властиві певній культурі.

Належним чином варто розглянути явище лексичних конотацій у контексті порівняльного аналізу матеріалу української, англійської та німецької мов. Важливо зауважити, що всі три мови належать до різних груп, що забезпечує істотний контраст у сприйнятті культурних символів та явищ. Суттєвою мірою цьому сприяє і діахронічна різноманітність.

Аналіз охоплює шість основних кольорів – білий, чорний, червоний, жовтий, синій і зелений, які проаналізовано через призму колокацій та фразеологізмів в українській, англійській та німецькій мовах.

Білий колір традиційно асоціюють із чистотою, невинністю та правдою. В українській культурі білий уособлював чистоту, зокрема не лише фізичну, але й моральну. Англійські вислови *white hat* та *whiter than white* свідчать про спільність порівняння білого кольору з невинністю та шляхетністю. Аналогічне значення має німецький фразеологізм *eine weiße Weste haben*, що має значення «чиста репутація».

Білий колір може символізувати й низку негативних емоцій, як-от страх і тривогу. Така конотація відтворює фізіологічні реакції людини під час сильних потрясінь. В українській культурі порівняльний зворот *побіліти, як стіна* вживають у контексті блідості від сильного страху. Англійські відповідники *as white as driven snow* та *as white as a sheet* свідчать про наявність такого ж додаткового значення, але за допомогою інших концептів – снігу та простирадла. Німецький зворот *weiß wie eine Wand sein* відтворює стан страху або сильного стресу згідно з традиційними уявленнями.

Окрім цього, білий колір часто відіграє роль офіційності, що відтворено у фразеологізмах, пов'язаних із цариною права та формальними аспектами життя. В усіх трьох досліджуваних культурах є вислови, пов'язані з білим кольором, що свідчать про письмове підтвердження: *чорним по білому, to be in black and white, etwas schwarz auf weiß haben*. Це підкреслює універсальність конотацій цього кольоратива у контексті офіційності та процедури дотримання встановлених правил.

У деяких культурах білий асоціюють із кінцем життя або старістю, що можна пояснити фізіологічним процесом посивіння волосся та вживанням білих відтінків у ритуалах, пов'язаних із похованнями. Ця конотація білого кольору більш поширена в культурі України, ніж Німеччини та англомовних держав. Про це свідчать вислови *до білого волосся* та *покидати білий світ*, що вказують на старість та смерть.

Зі свого боку, чорний колір має контрастну систему асоціацій у різних культурах. Внаслідок аналізу мовного матеріалу провідною з них є порівняння зі спектром негативних явищ, як-от небезпекою, злом, тасмнічністю, тобто символом неприємних подій або емоційних станів.

В українських фразеологізмах кольоратив «чорний» має здебільшого негативну конотацію. Наприклад, вислів *чорні дні* вказує на період складних випробувань, а *чорна справа* означає підступний або злочинний вчинок. У культурі англійських держав фразеологізм *a black day* також означає сумну подію або період невдач, а вислів *a black hat* вживають, щоб описати негідника. У Німеччині вислів *schwarz sehen* означає песимізм та бачення майбутнього у виключно негативному світлі.

Чорний колір часто асоціюють із печаллю та горем. Український вислів *на чорний день* передбачає збереження ресурсів на випадок складних часів та підкреслює підготовку до потенційних труднощів. Порівняльний зворот *як чорна хмара* вживають, щоб описати вкрай сумний стан. Зі свого боку, англійський зворот *in a black cloud* відтворює стан емоційної невірності, що може коливатись від суму до гніву.

Червоний колір має багатий спектр конотацій, що відтворюють емоційні, соціальні та символічні аспекти дійсності. Особливо часто цей кольоратив асоціюють із соромом або збентеженням, що можна пояснити характерною фізіологічною реакцією. Український фразеологізм *почервоніти як рак* вказує на засоромленість. Англійські порівняльні звороти *as red as a beet* та *as red as a poppy* вказують на людину, яка почервоніла від сорому. В німецькій культурі також є сталий вислів-відповідник *rot werden* та ідіома *mit roten Ohren abziehen*, що означає «піти засоромленим після ганебної події».

Червоний колір асоціюють зі станами гніву та агресії. У цьому випадку конотація «червоний» відтворює інтенсивність емоцій та підкреслює психологічний стан, де гнів зображений як щось гаряче й небезпечне. Зокрема англійський вислів *red mist* описує стан, коли людина настільки розгнівана, що бачить усе в червоному світлі.

Червоний колір традиційно використовують, щоб позначати небезпеку або сигнал попередження та нагадувати про необхідність бути обережним або діяти швидко. Підґрунтя цієї конотації можна знайти у давніх асоціаціях із вогнем та кров'ю, тобто символами потенційної небезпеки. В англійській мові вислів *code red* означає стан тривоги або небезпеки, що потребує негайної реакції. Конотація сигналу попередження в німецькій мові відтворена ідіомами *jemandem die rote Karte geben* та *sich etwas rot anstreichen*, які використовують, коли йдеться про неприйнятну поведінку або виділення чогось важливого та суттєвого.

У контексті культурних реалій варто не зазначити, що в усіх державах, які перебувають у межах дослідження, дорожні знаки попередження й заборони виконані у відтінках саме червоного кольору. Також цей кольоратив уже тривалий час є універсальним символом більшості лівих політичних течій, як-от комунізму, соціалізму тощо.

Окрім цього, червоний колір використовують для позначення чогось важливого та провідного. Ця конотація підкреслює здатність відтінку привертати увагу й виділяти суттєві аспекти. Використання червоного у цьому контексті вказує на його статус як кольору, що є символом енергії, влади й впливу. Український зворот *бути червоною ниткою* означає бути основним, провідним елементом. Англійський вислів *a red-letter day* використовують для опису особливого важливого дня або події, а німецький фразеологізм *der rote Faden* означає центральну ідею тексту або розповіді.

Жовтий колір містить асоціації з різноманітними емоціями, об'єктами й поняттями, що варіюються від позитивних до негативних. На підставі аналізу мовного матеріалу можна виділити такі основні додаткові значення: боягузтво, заздрість, радість та успіх.

Конотація боягузтва особливо виразно відтворена в англійській мові, де є принаймні п'ять фразеологізмів, що передають цю ідею: *a yellow streak*, *yellow dog*, *yellow-belly*, *to be yellow*, *to have a yellow belly*. Німецький вислів *gelb vor Neid sein* виразно свідчить про наявність порівняння жовтого кольору із заздрістю у цій культурі, хоча в українській та англійській мові еквівалентів із аналогічним концептом не виявлено.

Жовтий колір традиційно вживають у назві бульварної преси, де публікують неправдиву інформацію або скандальну хроніку. В українській та англійській мовах відповідні один

одному вислови *жовта преса* та *yellow press* описують неетичну журналістику, спрямовану на сенсаційність. Так само англійський зворот *a yellow journalist* означає журналіста, який прагне будь-яким шляхом привернути увагу. Характерно, що в німецькій культурі це явище передають за допомогою не кольоративів, а назви природного явища, зокрема конотеми «райдуга».

У деяких контекстах жовтий колір уособлює радість, успіх та щастя. Позитивні конотації жовтого кольору в українській культурі відтворені насамперед у сталих асоціаціях зі словами *жито*, *сонце* та *радість*. В англійській мові конотацію успіху передає ідіома *to follow the yellow brick road*, що походить із літературного твору Ф. Баума та означає поступовий шлях до успіху. Схожий зміст передає німецький вислів *das Gelbe vom Ei*, що означає щось досконале та взірцеве.

Синій колір має не менш багатозначову символіку. Серед основних конотацій цього кольоратива можна виділити такі: емоційні та психічні стани, соціальний статус, явища природи.

У трьох досліджуваних культурах синій колір традиційно асоціюють із низкою емоційних, переважно негативних станів. Наприклад, в англійській мові його порівнюють із депресивним станом, про що свідчать приклади *blue funk* (стан самотності, емоційного розчарування, панічний страх), *blue devils* (меланхолія, журба, біла гарячка), *to feel blue* (сумувати, нудьгувати) та *to have a blue fit* (сумувати, бути у стані розпачу).

Цікаво, що в німецькій культурі стан крайньої розлюченості та психічної невірноваженості порівнюють із комбінацією кольоративів «синій» та «зелений», про що свідчить вислів *sich grün und blau ärgern*. Окрім цього, синій порівнюють зі здивуванням – *ein blaues Wunder erleben*, а також станом алкогольного сп'яніння – *blau sein*.

Традиційною асоціацією з синім кольором є аристократичне походження, що є знаком високого соціального статусу. Український вислів *блакитна кров*, котрий означає «бути представником шляхетного роду», є буквальним відповідником англійського *blue blood* та німецького *blaues Blut in den Adern haben* і свідчить про спільність цієї конотації з традиційним європейським світоглядом.

Видається логічним, що синій колір асоціюють із низкою природних явищ через однакове забарвлення. Промовистими є порівняння в українській культурі, зокрема зі словами *небо*, *вітер*, *вода*, *дощ* та *море*. Цікавим є німецький зворот *blaues Gold*, дослівно «синє золото», тобто вода.

Зелений колір має широку палітру значеннєвих нюансів та символів. Під час зіставного аналізу лексичних конотацій можна виділити такі основні додаткові значення, спільні для досліджуваних культур: молодість та недосвідченість, природа й життя, гроші й матеріальні блага, заздрість, позитивні зміни.

Особливо часто зелений колір відіграє важливу роль у контексті молодості та нестачі досвіду. Український вислів *молодий та зелений* передає ідею браку знань та нерозуміння тонкощів життя. Конотація молодості широко відтворена в англійській фразеології, де вислів *to be green* і його деривати *a little green* та *green hand* означають «не мати досить досвіду». Німецькі звороти *Grünschnabel* та *grün hinter den Ohren sein* вказують на незрілість.

Очевидно, що зелений колір має конотацію природи, зростання та загалом життя, а також, у контексті сучасного суспільно-політичного дискурсу, екологічної свідомості. Цікавим видається англійський вислів *to have green fingers* та його німецький відповідник *der grüne Daumen*, що не має чітких фразеологічних еквівалентів в українській культурі та означає «бути вправним садівником і вміти доглядати за рослинами». Окрім цього, англійські звороти *to go green* та *green politics* акцентують на характерному для сучасного світу прагненні ставитись уважніше до проблем довкілля.

Характерне забарвлення банкнот США та їх поширеність у світі вплинуло на те, що зелений колір набув сталих асоціацій із грошима та матеріальними благами. Порівняння зеленого кольору з грошима в українській культурі пов'язане зі сприйняттям доларів США як символу стабільності, багатства та процвітання. Очевидно, що в англійській мові значного поширення

набули вислови, котрі відтворюють кольоратив «зелений» у контексті фінансів: *green paper*, *green stuff*, *long green*.

У багатьох культурах низку негативних емоцій, зокрема заздрість, злість та ревності, часто асоціюють із зеленим кольором. Англійський вислів *to be green with envy* та його німецький відповідник *grün vor Neid* чітко відтворюють конотацію заздрості. Цікавим видається вислів *green-eyed monster*, що уособлює ревності в культурі США.

Спільним для всіх досліджуваних культур є символічне значення зеленого кольору в контексті позитивних змін та надання дозволу. В українській, англійській та німецькій мовах наявні фразеологічні звороти, котрі відтворюють конотацію дозволу для зеленого кольору: *зелена вулиця*, *green light*, *grünes Licht geben*.

Висновки. У результаті дослідження підтверджено тезу про те, що кольоративи відіграють важливу роль у відтворенні національно-культурної специфіки, ментальних образів та ціннісних уявлень. Кольоративи, котрі є складниками фразеологічних зворотів, є не лише назвами фізичного явища, але й носіями емоційних та символічних даних, а отже, потужними семантичними індикаторами. Дослідження також доводить, що колір у складі фразеологізмів виконує не лише денотативну, але й конотативну функцію.

Внаслідок аналізу матеріалу української, англійської та німецької мов виявлено як універсальні, так і специфічні конотації основних кольоративів. Наприклад, «білий» та «чорний» мають характерну опозиційну символіку добра та зла, тоді як решта колірних термінів мають мінливе конотативне наповнення залежно від мовного середовища.

Зі статистичного погляду на підставі аналізу масиву фразеологічних одиниць та сталих висловів вдалося виявити, що конотативні значення розглянутих кольоративів збігаються в культурах України, Німеччини та англійських держав у 72% випадків та мають високий показник універсальності.

Слід зазначити, що, попри значний рівень еквівалентності, фразеологічні єдності суттєвою мірою формують образне мислення пересічного носія мови, тобто формують усталені когнітивні схеми. Таким чином, культурна семантика кольоративів часто відрізняється залежно від асоціативних зв'язків, контексту й емоційної оцінки.

Дослідження лексичних конотацій кольоративів є перспективним для подальших наукових розвідок у царинах зіставної лінгвістики, когнітивної лінгвістики, етнолінгвістики та лінгвокультурології. Особливий інтерес становить вивчення динаміки конотацій кольоративів під впливом соціокультурних трансформацій та міжкультурного обміну. Таким чином, аналіз конотацій колірних термінів є багатогранним та перспективним питанням сучасного мовознавства, опрацювання якого сприяє глибшому пізнанню не тільки мови, але й специфіки мислення та ментальності представників певної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Berlin B., Kay P. Basic color terms: their universality and evolution. Berkeley : University of California Press, 1969. 178 p.
2. Allan K. The connotations of English colour terms: Colour-based X-phemisms. *Journal of Pragmatics*. 2009. Vol. 41, No. 3. P. 626–637.
3. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 288 с.
4. Bloomfield L. Language. Chicago : The University of Chicago Press, 1984. 564 p.
5. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 464 с.